

Maša Vidmar, Manja Veldin, Claudio Paolucci, Gabriele Giampieri in Gaja Jamniker Krevh

Zgodnje socialne interakcije: predstavitev in uporabnost opazovalne sheme otrok za strokovne delavce in delavke v vrtcih

Povzetek: V prispevku predstavljamo opazovalno shemo zgodnjih socialnih interakcij za strokovne delavce v predšolski vzgoji, poimenovano NEMO, ki je rezultat evropskega projekta NEMO. Opazovalna shema je bila zasnovana na semiotiki ter izhaja iz opazovanja telesne in predjezikovne interakcije med malčkom in skrbnikom, natančneje na otrokovi zmožnosti uglaševanja. Oblikovana je bila z namenom razvijanja občutljivosti strokovnih delavcev vk za pojavljanje potencialno skrb zbujajočih značilnosti v zgodnjih socialnih interakcijah med dojenčki/malčki (9–18 mesecev) in odraslimi osebami. Pri posameznikih z motnjami avtističnega spektra (MAS) se namreč poleg omejenih, ponavljajočih se vedenjskih vzorcev zanimanja in dejavnosti pojavljajo tudi primanjkljaji v socialni interakciji in socialni komunikaciji, zgodnja diagnoza in obravnava pa sta bistveni za ugoden potek razvoja. V tem smislu lahko opazovalna shema NEMO pomaga pri prepoznavanju dojenčkov/malčkov, pri katerih obstaja potreba po nadaljnjem spremljanju. Opazovalna shema ima tri dimenzije uglaševanja: senzomotorično (telesno), vedenjsko in čustveno; vsaka vsebuje podrobne, a preproste opise značilnosti na lestevici od 1 do 8 (višja ocena pomeni pogostejše oziroma izrazitejše nenavadno/nepričakovano vedenje ali težave). Pilotno preizkušanje v enem od ljubljanskih vrtcev je pokazalo spodbudne rezultate glede potencialne uporabnosti sheme – strokovna delavca sta v evalvacijskem vprašalniku poročala, da je opazovalna shema izvedljiva, razumljiva, obvladljiva in koristna pri opazovanju otrok. Dala sta tudi predloge izboljšav.

Glavne besede: predšolska vzgoja, motnje avtističnega spektra, opazovalna shema, zgodnje socialne interakcije

UDK: 373.2

<https://doi.org/10.63384/spB52z739s>

Znanstveni prispevek

Maša Vidmar, docentka, Pedagoški inštitut, Gerbičeva 62, SI-1000 Ljubljana; elektronski naslov: masa.vidmar@pei.si

Manja Veldin, Pedagoški inštitut, Gerbičeva 62, SI-1000 Ljubljana; elektronski naslov: manja.veldin@pei.si, ©

Claudio Paolucci, prof. dr., Alma Mater Studiorum, Università di Bologna, Via Zamboni, 33, 40126 Bologna; elektronski naslov: c.paolucci@unibo.it, ©

Gabriele Giampieri, Alma Mater Studiorum, Università di Bologna, Via Zamboni, 33, 40126 Bologna; elektronski naslov: gabriele.giampieri3@unibo.it

Gaja Jamniker Krevh, Gimnazija - Šolski center Velenje, Trg mladosti 3, SI-3320 Velenje; elektronski naslov: gaja.jamniker@gmail.com

Zgodnje socialne interakcije

Dojenček je že od rojstva socialno bitje in ima raje dražljaje, ki prihajajo od ljudi (na primer raje ima človeški glas kot pa druge slušne dražljaje; Marjanovič Umek in Zupančič 2004). Eden od mejnikov za razvoj socialne motivacije ter namerne in socialne komunikacije (Lee idr. 2017) je socialni nasmeh. Prvič se pojavi med četrtem in šestim tednom starosti ter se razlikuje od že prej prisotnega nasmeha, ki pa je le refleksen ali naključen odziv, medtem ko socialni nasmeh pomeni spontan odziv na znane obraze in glasove (Marjanovič Umek in Zupančič 2004) ter je neposreden vedenjski kazalnik pozitivne čustvene vključenosti (Messinger in Fogel 2007). Nadalje lahko kot kazalnik socialnosti štejemo, da dojenček že kmalu po rojstvu začne sodelovati v tako imenovanih protopogovorih s svojim skrbnikom (Tomasello 1999), čeprav na tej stopnji razvoja še ne razume drugih oseb kot subjektov izkušnje. Šele skozi številne interakcije z drugimi dojenček začne razvijati tako imenovano intersubjektivnost, ki jo Trevarthen in Hubley (1978) definirata kot »namerno iskano izmenjavo izkušenj o dogodkih in stvareh«. Primarna subjektivnost se začne razvijati pri dveh mesecih, ko dojenček preseže osnovne procese zrcaljenja in v izmenjavah iz oči v oči kaže prve znake vzajemnosti. Na stopnjo izmenjave vpliva več vzajemnih dejanj, ki kažejo kakovost uglašenosti med dojenčkom in skrbnikom. Okoli devetega meseca se zgodi tako imenovana sociokognitivna revolucija, ki vključuje razvoj skupne vezane pozornosti, razumevanje sebe in drugih kot intencionalnih bitij ter posnemanje namere v dejanjih (Marjanovič Umek in Zupančič 2004). Dojenček, ki je zdaj na ravni sekundarne intersubjektivnosti, začne razumevati in se povezovati z drugimi ter se učiti, katere izkustvene vsebine (zaznave, misli, čustva, potrebe itd.) lahko deli z drugimi in katere mora obdržati zase (Nielsena in Holckb 2020). Gradi se torej »most« med samospoznavanjem in spoznavanjem drugih, ki se imenuje intersubjektivnost.

Sposobnost razumeti in zavzeti celostno perspektivo drugega je pogoj za uglašenost. Uglašen si lahko na senzomotorični, čustveni in vedenjski ravni (Siegel 1999). Na primer na motorični (telesni) ravni uglašenost vključuje razumevanje interakcij med lastnim telesom in okoljem ter razumevanje dejstva, da enako velja za druge. Posameznik je pozoren na gibe drugih, jih lahko predvideva ter prilagodi

svojo telesno držo in gibe na način, ki je v skladu z gibi druge osebe. Vključuje tudi prepoznavanje čustev in namer drugih, odzivanje nanje ter komunikacijo in vključevanje v skupno vezano pozornost (Paolucci 2019). Skupna vezana pozornost je dojenčkova sposobnost usklajevati pozornost med predmetom ali dogodkom in drugo osebo, s katero je v socialni interakciji (Marjanovič Umek in Zupančič 2004). V tem triadnem vedenju dojenček svojo pozornost usmerja na predmet, preverja, ali je druga oseba pozorna na isti predmet kot on sam, in usmerja njeno pozornost. Tej pozornosti se okoli 11. meseca pridružijo vedenja, s katerimi dojenček sledi pozornosti, ki jo druga oseba usmerja na zunanje predmete, in socialno sklicevanje, torej otrokovo sklicevanje na odzive drugih ljudi, da bi tako pridobil podatke, s katerimi bi lahko osmisli določeno situacijo (prav tam). V prispevku predstavljamo opazovalno shemo, ki temelji na opazovanju dojenčkovega oziroma malčkovega odzivanja v fazi sekundarne subjektivnosti.

Večina otrok sledi tipičnemu vzorcu socialnega razvoja, nekateri pa imajo na tem področju težave, ki lahko dolgoročno vplivajo na razvoj njihovih socialnih spretnosti, zato jih je smiselno zgodaj prepoznati in ustrezno spremljati (ter po potrebi ukrepati). Tako je v primeru motnje avtističnega spektra (MAS) in nekaterih drugih motenj. MAS se običajno pojavi v zgodnjem otroštvu in je vseživljenjska nevrološka razvojna motnja. Vsi vzroki in dejavniki tveganja za MAS še niso raziskani, a je razvidno, da gre za kompleksno kombinacijo genetskih, okoljskih in nevroloških dejavnikov (Fuentes idr. 2012).

Motnje avtističnega spektra (MAS)

Diagnoza MAS (pojavnost po svetu pri enem od 100 otrok, Zeidan idr. 2022) je običajno postavljena pri starosti 2,5 leta, predvsem zaradi upočasnjene razvoja otrokovih jezikovnih spretnosti, lahko pa se diagnosticira tudi pred drugim letom starosti (Zwaigenbaum idr. 2015). V metaanalizi študij, ki so vključevale otroke do 10. leta starosti, so pokazali, da je povprečna starost ob diagnozi 43,18 meseca (razpon: od 30,90 do 74,70 meseca; van't Hof idr. 2021). Malček ne govori oziroma ne komunicira verbalno, zato skrbniki postanejo zaskrbljeni in poiščejo pomoč, vendar se pozneje izkaže, da so bili jasni znaki atipičnega vedenja ali primanjkljaja v socialnih spretnostih izraženi že prej (npr. Patten idr. 2014; Trevarthen in Daniel 2005).

Slednje je bilo eno od izhodišč pri razvoju predjezikovnega opazovalnega orodja oziroma sheme, ki jo predstavljamo v prispevku. Shemo so začeli razvijati na Univerzi v Bologni (Fusaroli in Paolucci 2011; Paolucci 2012, 2019, 2021), nadaljevali in dokončali pa smo jo v projektu NEMO (Nova priporočila o spremljanju otrok za razvoj inovativnega kurikulumu za vzgojitelje_ice, 2019–2022, <https://site.unibo.it/nemoproject/en>). Shema temelji na tem, da je jasne znake motenj oziroma atipičnega vedenja v zgodnjih socialnih interakcijah prek opazovanja telesne in predjezikovne interakcije med malčki in skrbniki (na primer starši, vzgojitelji) mogoče opaziti in razbrati že med devetim in 18. mesecem. Ti potencialno opozorilni znaki kažejo, da sta potrebna dodatna pozornost in spremljanje, saj se lahko

kasneje izkaže, da gre za MAS. Opazovalna shema ni pripomoček za diagnozo, temveč le pomaga usmerjati pozornost na izbrane vidike socialnih interakcij in tako omogoča zgodnjo detekcijo morebitnih težav v prihodnosti. Dokazana pa je bila tudi uporabnost opazovalne sheme (Paolucci idr. 2023) pri razvoju umetne inteligence za prepoznavanje otrok z MAS prek videoposnetkov.

Za MAS so značilni motnje v socialni interakciji, socialni komunikaciji ali uporabi verbalnega in neverbalnega jezika ter omejeni, ponavljajoči se vedenjski vzorci, zanimanja in dejavnosti, ki posameznika ovirajo pri vsakdanjem delovanju (American Psychiatric Association 2022; Barthélémy idr. 2019; Fuentes idr. 2012). Na socialnem področju se to kaže v pomanjkanju socialno-čustvene recipročnosti ter težavah pri razvijanju, vzdrževanju in razumevanju odnosov, medtem ko se na vedenjskem področju pri posamezniku z MAS pojavljata vsaj dve od naslednjih značilnosti: i) stereotipno ali ponavljajoče se motorično gibanje, prav taka uporaba predmetov ali govor; ii) vztrajanje pri enoličnosti, neprilagodljivo rutinsko vedenje ali ritualizirani vzorci verbalnega ali neverbalnega vedenja; iii) izjemno omejeni in nespremenljivi interesi, ki so neobičajni po intenzivnosti ali osredotočenosti; in iv) hiperreaktivnost ali hiporeaktivnost na senzorične dražljaje ali nenavadno zanimanje za senzorične vidike okolja (American Psychiatric Association 2013). Prvi simptomi se pogosto pojavljajo že v prvih 12 mesecih življenja, a se lahko v celoti pokažejo šele, ko socialne zahteve presežejo sposobnosti posameznika, to je pri 24 mesecih ali pozneje (American Psychiatric Association 2013; Centers for Disease Control and Prevention 2022; Fuentes idr. 2012). Kljub isti diagnozi se sposobnosti posameznikov z MAS lahko zelo razlikujejo (na primer nekateri imajo napredne govorne sposobnosti, medtem ko so drugi povsem neverbalni). Posledično nekateri posamezniki z MAS potrebujejo veliko pomoči v vsakdanjem življenju, drugi pa lahko delajo in živijo z malo ali nič pomoči (Centers for Disease Control and Prevention 2022), zato je smiselno že zgodaj v otroštvu oceniti otrokove zmožnosti in potrebe ter mu omogočiti ustrezno obravnavo in ga ustrezno usmeriti.

Glede na to, da se MAS običajno diagnosticira v predšolskem obdobju, lahko rečemo, da imajo (tudi) strokovni delavci in delavke v vrtcih pomembno vlogo pri podpiranju razvoja otrok s posebnimi potrebami (prek interakcije z njimi, opazovanja njihovega razvoja in zagotavljanja individualne podpore). Raziskave namreč kažejo, da predšolska vzgoja (PV) še posebej koristi prikrajšanim otrokom, vključno z otroki z MAS in drugimi posebnimi potrebami, saj ti kažejo večje koristi pri kognitivnem in socialno-čustvenem razvoju kot nevrotični otroci, obenem pa je vključenost teh otrok v PV manjša zaradi pomanjkanja ustrezno prilagojenih ureditev (*Support for children with special educational needs (SEN)* 2013). K izboljšanju stanja želi pripomoči predstavljena opazovalna shema, saj strokovne delavce in delavke usmerja in strukturira pri opazovanju, prav tako lahko pomaga pri komunikaciji s starši. V Sloveniji je z *Zakonom o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami* (2011), vključno z otroki z avtističnimi motnjami, otrokom zagotovljena možnost obiskovanja rednih vzgojno-izobraževalnih programov, v postopku usmerjanja pa se jim glede na ugotovljeno vrsto in stopnjo primanjkljaja, ovir oziroma motenj določijo prilagoditve in dodatna strokovna pomoč. Od leta 2017 imamo v Sloveniji tudi dopolnjena Navodila h Kurikulumu za vrtce v programih

s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami z vsebinami za delo z otroki z avtističnimi motnjami (Zavod RS za šolstvo 2016).

Prepoznavanje in diagnosticiranje MAS

V zdravstvu se za ugotavljanje motenj in razvojnih zaostankov uporabljajo različna razvojna presejalna orodja. Ta običajno ugotavljajo jezikovne, kognitivne in motorične zaostanke, vendar niso nujno občutljiva za socialne simptome, povezane z MAS. Potrebni so torej dodatni presejalni in diagnostični instrumenti, specifični za MAS. Ti se razlikujejo glede na starostno obdobje otroka, dolžino preizkusa, vir podatkov (Barthélémy idr. 2019), ciljno populacijo (celotna populacija – ESAT, Swinkels idr. 2006; otroci s tveganjem – STAT, Stone, McMahon in Henderson 2008; za obe ciljni populaciji – M-CHAT-R/F, Robins, Fein in Barton 2009), način izvajanja (vprašalnik – M-CHAT-R/F, namenjen skrbnikom; neposredno opazovanje dojenčka v interakciji z izvajalcem testa – ADOS-2, Lord idr. 2012; mešano – ADI-R, Lord, Rutter in Le Couteur 1994) in točkovanje (merila za točkovanje in določitev mejnih vrednosti). Med najboljšimi potrjenimi pripomočki za presejanje pri majhnih otrocih (Barthélémy idr. 2019) sta denimo M-CHAT R/F (Modificirana ocenjevalna lestvica avtizma pri malčkih, revidirano z nadaljnjim spremljanjem) in STAT (Presejalni test za avtizem pri dvoletnikih).

Poleg vprašalnikov, ki jih izpolnijo starši oziroma skrbniki, se priporoča tudi opazovanje otrokovega vedenja in razvoja, ki ga izvajajo usposobljeni strokovnjaki, kot so pediatri, otroški psihiatri, klinični psihologi in drugi zdravstveni delavci, ki imajo strokovno znanje o MAS. Primer takšnega testa je ADOS (Opazovalni načrt diagnosticiranja avtizma, Lord idr., 2012), pri katerem se dojenčka neposredno opazuje v interakciji z izvajalcem testa. Obstajajo pa tudi mešani testi, kot je test ADI-R (Lord, Rutter in Le Couteur 1994), pri katerih se ocena oblikuje na podlagi vprašalnika, ki ga izpolnijo skrbniki, in neposrednega opazovanja dojenčka.

Pri razvoju opazovalne sheme NEMO smo izhajali iz izhodišča, da ponudimo preprosto orodje, ki ga lahko uporabljajo tudi opazovalci_ke, ki ne izhajajo iz medicinske ali psihološke stroke in niso izurjeni za uporabo diagnostičnih testov in postopkov, denimo skrbniki_ce, družinski člani in vzgojitelji_ice, poleg tega smo ga namenili za izvajanje v realnem življenjskem okolju dojenčka ali malčka (presejalni testi se izvajajo v »laboratorijskem« okolju). V svojem naravnem okolju malček komunicira z ljudmi, s katerimi je običajno v stiku, in tudi počne stvari, ki jih običajno počne. Z opazovalno shemo NEMO bi v idealnem primeru lahko opazovalec s pomočjo priročnika ocenil, ali je interakcija med devet- do 18-mesečnim dojenčkom oziroma malčkom in skrbnikom_co v živo ali na domačem posnetku, ki ga s telefonom posname skrbnik_ca, tipična ali netipična. Namen te metodologije je vzgojiteljem in vzgojiteljicam v PV pomagati prepoznati jasne znake morebitnih prihodnjih primanjkljajev v socialnih spretnostih, ki lahko pozneje vodijo tudi v diagnozo MAS, in sicer z opazovanjem predjezikovnih interakcij med otroki in pomembnimi odraslimi osebami (na primer vzgojitelji_ce, skrbniki_ce). V prispev-

ku se osredotočamo na uporabo opazovalne sheme za opazovanje interakcije med strokovnim delavcem_ko in otrokom, kjer je opazovalec drugi strokovni_a delavec_ka v skupini. Sicer pa opazovalna shema predvideva oziroma omogoča tudi druge načine uporabe: da interakcijo ocenjuje odrasli (na primer vzgojitelj_ica) prek posnetka, kjer je bil_a sam_a v interakciji z otrokom, dejansko pa lahko shemo uporabljajo tudi starši sami za opazovanje interakcije z lastnim otrokom.

Izhodišča, razvoj in značilnosti opazovalne sheme NEMO

Izhodišče pri razvoju opazovalne sheme je bilo preseči nekatere omejitve obstoječih testov oziroma postopkov, in sicer na naslednje načine:

- i. nižja starost otroka, saj se opazujejo mlajši, devet- do 18-mesečni dojenčki in malčki,
- ii. zamenjava usposobljenega strokovnjaka za diagnozo avtizma s področja medicine ali psihologije z opazovalcem_ko, ki ni iz medicinske ali psihološke stroke in ni izurjen_a za uporabo diagnostičnih testov in postopkov (na primer skrbnik_ica, vzgojitelj_ica),
- iii. opazovanje v realnem življenjskem okolju (na primer vrtec, dom) namesto laboratorijev in okolij, v katerih se izvajajo presejalni testi.

Ključni vidik pri razvoju opazovalne sheme je bila »poenostavitev« postopka, saj so elementi presejalnih testov (seznam znakov, veščin in dejavnosti) zahtevni in obširni ter niso namenjeni opazovalcu_ki, ki ni izurjen_a za uporabo diagnostičnih testov in postopkov, kot sta skrbnik_ca (starš) ali vzgojitelj_ica. Ta razvoj je trajal nekaj let, saj je bilo treba na kratek in razumljiv način povzeti vso vsebino vidikov, na katere moramo biti pozorni, da bi omogočili, da bi jih neizurjeni opazovalec zlahka opazil. Glavno orodje za doseg tega cilja je bila semiotika (Fusaroli in Paolucci 2011; Paolucci 2012, 2019, 2021). Semiotična interpretacija narativnosti nam lahko pomaga pri razumevanju interakcij med otrokom in drugo pomembno odraslo osebo. Da bi določil univerzalno organizacijo narativnih oblik, je Greimas (1970) oblikoval štiri faze narativnosti, to so: (1) manipulacija: tisti, ki nagovarja, prepriča subjekt, da začne narativno pot; (2) kompetenca: posameznik ima i) željo, ii) mora nekaj narediti ali biti, iii) je zmožen nekaj narediti ali biti, iv) ima vedenje; (3) izvedba: dejanja subjekta v tej transformacijski fazi spremenijo odnos med subjekti in objekti/dogodki; (4) sankcija: ko nagovornik presodi, ali je narativna pot subjekta skladna z začetnim dogovorom. Dojenčki pri približno devetih mesecih starosti začnejo kazati novo razumevanje odnosov med dejanji in njihovimi rezultati, torej določene vidike narativnosti. To opažanje smo vključili v opazovalno shemo, ki spremlja razvoj otrokovega razumevanja vzročno-posledičnih povezav ter njegove interakcije z okoljem in pomembno odraslo osebo.

Najbolj zahtevno je bilo odpraviti vse tehnične podrobnosti semiotike in ustvariti besedilo, ki bo odsevalo različne stopnje uglaševanja. Uglaševanje pomeni prilagajanje drugi osebi, da se pri načinu gibanja, vedenja ali čustvovanja upošteva gibanje, vedenje ali čustvovanje druge osebe (Siegel 1999) – opazujemo uglaševa-

nje med dojenčkom in pomembno odraslo med njuno interakcijo. Govorimo torej o treh dimenzijah: (1) telesu, (2) dejanjih in (3) čustvih oziroma senzomotorični, vedenjski in čustveni dimenziji. Če se dojenček uglasil s pomembno odraslo osebo, gre v bistvu za dojenčka s tipičnim razvojem; če ni tako, je treba dojenčka spremljati.

Pri senzomotorični dimenziji opazujemo, ali se telo malčka na harmoničen način uglasil z gibanjem telesa druge osebe ter se mu prilagodi, podobno kot pri plesu. Otroci z MAS pogosto ne upoštevajo prisotnosti drugih oseb oziroma jih ne vključijo avtomatično v svojo telesno igro. Zdi se, da so nekako zaprti v meje svojega prostora. Običajno fluidne in prepustne meje peripersonalnega prostora se pri teh otrocih v socialnih situacijah ne spremenijo. Medtem ko bo otrok morda užival v interakciji s predmeti, bo jasno pokazal, da želi aktivnost v celoti izvajati pod svojimi pogoji.

Pri vedenjski dimenziji opazimo, da otroci z MAS navadno nadaljujejo svojo dejavnost – videti je, da jih interakcija z vzgojitelji ali vzgojiteljicami ne zanima. Lahko se zdi, kot da jim ni mar, čeprav ni tako; morda delujejo takšni, ker težko ustrezno komunicirajo, zato raje odnehajo. Med vedenja, ki dokazujejo razumevanje interakcije z drugo osebo, spadajo: a) uporaba več vedenjskih sredstev za doseg istega cilja ter b) prepoznavanje in uporaba vedenjskih sredstev za doseg ciljev. Značilna so vzajemna dejanja otroka in pomembne odrasle osebe, v nekaterih skrb vzbujajočih primerih pa taka dejanja morda umanjajo.

Pri čustveni dimenziji opazimo, da se v običajni interakciji vedenja in občutki spreminjajo skladno s spremembami čustev drugih. Če se nekdo razjezi, bo druga oseba v interakciji s to osebo upoštevala jezo ter morda spremenila svoje vedenje in razpoloženje. Otroci z MAS tega navadno ne upoštevajo ali pa imajo s tem težave. Uглаševanje ne pomeni čutenja ali posnemanja enakih čustev; preprosto pomeni, da upoštevamo čustva drugih. Na primer malček s tipičnim razvojem vidi, da je starš jezen, zato se lahko odloči, da se bo s staršem uglasil tako, da ga ne bo ubogal, ker ga ne želi ubogati. To je otrokova izbira, vendar gre tudi za uглаševanje, ker se otrok uglasil na svoj način. Otroci z MAS pa morda preprosto ne upoštevajo sprememb v čustvih pomembne odrasle osebe.

Namen prispevka je podrobneje predstaviti končno različico opazovalne sheme zgodnjih socialnih interakcij NEMO, ki temelji na opazovanju telesne in predjezikovne interakcije med malčkom in pomembno odraslo osebo, natančneje, na zmožnosti uглаševanja v telesni, vedenjski in čustveni dimenziji. Predstavljamo tudi uporabnost opazovalne sheme skozi rezultate pilotne uporabe opazovalne sheme v praksi z majhno skupino strokovnih delavcev v vrtcu.

Metoda

Udeleženci

V pilotni fazi projekta NEMO je sodeloval vrtec v Ljubljani, ki je bil k projektu povabljen zaradi svojega dela z otroki z MAS (posebne igralnice in znanje o njih). V usposabljanju in preizkušanju opazovalne sheme so sodelovali trije vzgojitelji_ice

(dve ženski, en moški) iz različnih vrtčevskih skupin, ki delajo v skupini otrok, starih do tri leta. Evalvacijski vprašalnik sta izpolnila dva vzgojitelja (ena ženska, en moški). Celotna pilotna faza je trajala približno en mesec (marec in april 2022).

Pripomočki

Opazovalno shemo NEMO so razvili na Univerzi v Bologni, v projektu NEMO pa smo jo nadgradili in pilotno preizkusili v vrtcih. V razvojnem delu je sodelovala multidisciplinarna skupina približno 10 strokovnjakov iz petih držav (Italija, Švedska, Španija, Slovenija, Ciper), ki je vključevala znanstvenike in profesorje s pedagoških fakultet oziroma raziskovalnih inštitutov (na primer lingviste, psihologe).

Opazovalna shema je vkomponirana v digitalno okolje, kjer je prosto dostopna vsem zainteresiranim (https://unibopsice.eu.qualtrics.com/jfe/form/SV_bKGpZtz-JZWcfRuS). Ko uporabnik *ca* odpre digitalni pripomoček, sprva vidi opis MAS in njenih glavnih značilnosti, sledi opis pripomočka in posameznih dimenzij. Po navodilih za uporabo so uporabniku *ci* posredovane videovsebine s primeri interakcij, ki so ocenjene visoko, in interakcij, ki so ocenjene nizko. Sledi opazovalna shema, ki za vsako postavko opisuje konkretne vidike vedenja, na katere naj bo uporabnik *ca* pozoren. Opazuje se uglaševanje med dojenčkom in pomembno odraslo osebo. Uglaševanje se spremlja v treh dimenzijah, senzomotorični, vedenjski in čustveni. Vsaka dimenzija vsebuje štiri kategorije oziroma postavke in vključuje opise vedenj, na katere mora biti opazovalec *ka* pozoren. Vsaka postavka se ocenjuje na osemstopenjski lestvici, višja ocena pomeni pogostejše (oziroma izrazitejše) nenavadno vedenje ali nepričakovane težave pri otrokovem vsakodnevnem vedenju in navadah. Ocena 1 (*»zaskrbljenost ni potrebna«*) pomeni prisotnost specifičnih vedenj in kompetenc, ocena 8 (*»zelo skrb zbujaajoče«*) pa njihovo odsotnost oziroma prisotnost primanjkljaja. Za posameznega otroka sta priporočeni vsaj dve ocenjevanji na teden dva tedna zaporedoma, pri čemer se ocenijo vsaj štiri različne aktivnosti (na primer hranjenje, igranje, delitev predmetov, skupno gibanje po prostoru). Ocenjevanje traja največ 10 do 15 minut. V priročniku za uporabo orodja (*Projekt NEMO – NEMO opazovalna metodologija: Učno gradivo* 2022) je podrobneje opisano, kdaj in kako uporabljati shemo, predstavljeni in razloženi so dimenzije in pripadajoče postavke ter priporočila o tem, kako združiti in ocenjevati interakcije.

Evalvacijski vprašalnik za vzgojitelje_ice je bil namenjen pridobivanju povratnih informacij o opazovalni metodologiji in spletnem orodju. Vseboval je šest postavk, ki so jih udeleženci ocenili po petstopenjski lestvici (od 1 = Ne preveč do 5 = Izjemno pozitivno) in odgovorili na s postavkami povezana vprašanja odprtega tipa, kjer so vsak svojo oceno tudi pojasnili. Udeleženci so dali oceno in pojasnila na naslednja vprašanja, ki jih je vodilni partner pripravil v angleščini in so bila nato prevedena v jezike sodelujočih držav: (i) ali je uporaba metodologije opazovanja NEMO izboljšala vaše razumevanje o značilnostih pomanjkljivosti v interakcijah, ki jih je mogoče razumeti kot opozorilne znake morebitnih prihodnjih motenj pri otrocih; (ii) ali so vam dimenzije metodologije opazovanja NEMO (telo, dejanja,

čustva) zagotovile izčrpen nabor značilnosti za prepoznavanje pomanjkljivih interakcij med dojenčki/malčki in vzgojitelji_cami; (iii) ali je metodologija opazovanja NEMO izvedljiva glede na urnik dejavnosti vašega vrtca; (iv) ali je orodje za metodologijo opazovanja NEMO (elektronski vprašalnik, ki ga je mogoče izpolniti prek pametnega telefona) uporabniku prijazno in pametno; (v) ali je metodologija opazovanja NEMO izvedljiv pedagoški pristop, ki bi ga bilo treba vključiti v učne načrte vzgojiteljev_ic v skladu z vašimi lokalnimi/nacionalnimi izobraževalnimi smernicami;¹ (vi) ali menite, da je metodologija opazovanja NEMO uporaben pristop za obveščanje in ozaveščanje družin o kakovosti interakcij med dojenčki/malčki in vzgojitelji_cami. Prav tako smo jih prosili, da nam napišejo kakršen koli element, misel ali komentar, ki bi izboljšal naše orodje NEMO glede na njihove izkušnje med pilotno izvedbo.

Postopek

V vseh državah, vključenih v projekt NEMO (Slovenija, Italija, Švedska, Španija, Ciper), smo izvedli pilotno preizkušanje opazovalne sheme v vrtcih, v prispevku predstavljamo le rezultate slovenskega pilota. Pilotna uporaba orodja je potekala v treh korakih. Najprej so udeleženci sodelovali na usposabljanju za uporabo orodja v obliki delavnice, nato so naučeno preizkusili v praksi, nazadnje pa so podali povratne informacije o orodju. Delavnica je bila izvedena v vrtcu s tremi predšolskimi vzgojitelji_cami, ki delajo z otroki, mlajšimi od treh let. Raziskovalci s Pedagoškega inštituta so predstavili projekt, njegove cilje, orodje za opazovanje NEMO in njegovo uporabo (s predstavitevjo v PowerPointu in natisnjenimi gradivi). Sledil je voden trening uporabe orodja za opazovanje, tako da so udeleženci ocenjevali dejavnosti na videoposnetkih, ki prikazujejo interakcijo otrok z odraslimi. Usposabljanje je trajalo štiri ure. Vzgojitelji_ice so večino postavk v orodju za opazovanje zlahka razumeli in jih prepoznali na videoposnetkih. Izjema je bila poddimenzija sankcije, ki je vključena v vse tri glavne dimenzije, telo, dejanja in čustva. Za sodelovanje na delavnici smo jim zagotovili tiskano različico orodja.

Preizkušanje opazovalne metodologije v praksi so trije udeleženci izvedli z vsaj dvema otrokoma. Vsakega otroka so opazovali v interakciji (s seboj ali sodelavcem) vsaj štirikrat (dve izvedbi v dveh tednih). Vzgojitelji_ice so v pilotnem preizkušanju ocene vnašali v natisnjeno tabelo, za katero so prosili med usposabljanjem, saj so menili, da je tako izvajanje hitrejše in ne moti procesov v skupini (uporaba mobilne naprave otroke pritegne), po vsakem posameznem opazovanju pa so ocene vpisali še v spletno orodje. Povratne informacije o uporabnosti me-

1 Navedena vprašanja so prevodi vprašanj, ki jih je pripravil vodilni partner, in poskušajo zajeti sisteme predšolske vzgoje (in varstva) v različnih državah. Učni načrti vzgojiteljev_ic v Sloveniji se nanašajo na učne načrte študijskih programov predšolske vzgoje, različne države imajo pri tem različne ureditve (ponekod pa takšni učni načrti in programi sploh ne obstajajo, saj takšna raven izobrazbe ni zahtevana – predvsem za delo z mlajšimi predšolskimi otroki; glej npr. European Commission/EACEA/Eurydice 2019). Lokalne/nacionalne izobraževalne smernice se v primeru Slovenije nanašajo na *Merila za akreditacijo visokošolskih zavodov in študijskih programov* (Uradni list RS, št. 101/04).

todologije in spletnega orodja so udeleženci_ke dali po zaključku pilotne izvedbe prek spletnega vprašalnika. Evalvacijo sta izpolnila dva udeleženca usposabljanja (od skupno treh).

Rezultati z razpravo

V rezultatih najprej predstavljamo končno opazovalno shemo, njene dimenzije in posamezne postavke. Nato predstavljamo še povratne informacije vzgojiteljev_ic o uporabnosti sheme, ki je bila pilotno preverjena v slovenskem vrtcu.

Predstavitev opazovalne sheme NEMO

Končna različica opazovalne sheme NEMO ima tri dimenzije (telo, dejanja in čustva) in znotraj vsake dimenzije po štiri postavke (kategorije oziroma poddimenzije; glej preglednico 1). Opazovalna shema jedrnato in razumljivo povzema bistvene vsebine o vedenjih, na katera mora biti opazovalec pozoren, kar so avtorji dosegli na podlagi semiotike. V nadaljevanju navajamo kratke opise za vsako kategorijo, podrobnejši opisi (in pripadajoče ocene od 1 do 8) so dosegljivi v učnem gradivu, ki vsebuje tudi priročnik (Vidmar in Veldin 2022).

SENZOMOTORIČNA DIMENZIJA A) TELO	VEDENJSKA DIMENZIJA B) DEJANJA	ČUSTVENA DIMENZIJA C) ČUSTVA
A1) Prostor	B1) Skupna dejavnost	C1) Medsebojno uravnavanje čustvenega stanja
A2) Telo drugega	B2) Očesni stik med skupno dejavnostjo	C2) Vzajemni očesni stik
A3) Otrokovo telo	B3) Skupna pozornost	C3) Čustveni izrazi na obrazu
A4) Stopnja pozornosti do motoričnih sankcij vzgojitelja_ice	B4) Stopnja pozornosti do vedenjskih sankcij vzgojitelja_ice	C4) Stopnja pozornosti do čustvenih sankcij vzgojitelja_ice

Preglednica 1: Dimenzije in poddimenzije (kategorije) opazovalne sheme NEMO

Telo

A1) Prostor

V tej kategoriji opazujemo razdaljo med subjekti, približevanje drug drugemu oziroma odmikanje drug od drugega in način malčkovega premikanja v prostoru ter ocenjujemo, kako tipično se otrok približa vzgojitelju_ici ali drugim otrokom oziroma se od njih odmakne. Merimo otrokovo kompetenco v zvezi s tem, kako

zavzame prostor, kako se približa vzgojitelju_ici, predmetom ali drugim otrokom ali odmakne od njih. Opazujemo osebni prostor – ali opazi prisotnost drugih, ki so v bližini, in se aktivno upira fizični bližini ali temu, da bi se ga drugi dotaknili. Opazujemo, ali ostaja preblizu drugim ali pa vzdržuje pretirano razdaljo. Ali se ukvarja z igračami ali drugimi predmeti namesto z drugimi ljudmi in na tak način tudi zavzame prostor, pri čemer se zdi, da ga bolj zanima usklajevanje svojih gibov z namenom, da se igra z igračami (po navadi sam), kot pa uglaševanje z gibi druge osebe.

A2) Telo drugega (telesna uglašenost)

Ta kategorija meri, koliko otrok pri fizičnih srečanjih prilagodi svoje telo vzgojitelju_ici ali drugim otrokom. Na primer otrok se s celim telesom obrne v smer, v katero kaže vzgojitelj_ica, ali pa se fizično odzove na glas vzgojitelja_ice, ki ga kliče. Prvi potencialno opozorilni znak je, če otrok ne zmore prilagoditi svoje telesne drže in gibov na način, ki je v skladu z gibi druge osebe. Interakcije se zdijo toge, nadzorovane, nepazljive in neprilagojene, pri čemer se otrok izogiba poskusom druge osebe, da bi se ukvarjala z njim. Zaradi tega se nam lahko zdi, kot da se otrok upira fizični interakciji ali je zaskrbljen ali negotov glede svoje vloge v situaciji.

A3) Otrokovo telo

Ta kategorija meri značilnost celotne telesne drže in sloga gibanja pri otroku, tudi v neinteraktivnih situacijah. Gre za zmožnost uglaševati motorične gibe in držo, kamor spada uglaševanje gibov glave, trupa, dlani, rok in nog z namenom začeti ali nadaljevati neko vrsto aktivnosti (na primer razširiti roke med plazenjem, da bi dosegli igračo ali telo druge osebe). Prvi potencialno opozorilni znak je, če otrok izvaja ponavljajoče se telesne gibe, ki se pogosto pojavljajo v obliki mahanja z roko, drgnjenja, zibanja ali cepetanja. Možni so tudi motorično-gibalni primanjkljaji, kot sta oslABLJENO plazenje ter pomanjkanje povezanosti med zgornjim delom telesa (ki je običajno bolj ohlapno) in spodnjim delom (ki je običajno bolj togo).

A4) Stopnja pozornosti do motoričnih sankcij vzgojitelja

Sankcija pomeni vsako vrednotenje (pozitivno ali negativno), ki ga vzgojitelj_ica izvede z besedami, dejanji, zvoki in kretnjami, z namenom da bi okrepil otrokova dejanja in reakcije. Sankcija se običajno uporablja za motiviranje in spodbujanje ter kot pomoč otroku pri usmerjanju njegovega vedenja. Kategorija »telesa« meri, kako pozoren je otrok na telesno gibanje vzgojitelja_ice in v kolikšni meri ga predvideva.

Dejanja

B1) Skupna dejavnost

V tej kategoriji ocenjujemo, v kolikšni meri lahko otrok spontano uspešno sodeluje v skupnih dejavnostih; na primer kako dobro otrok izpolni svojo vlogo v interaktivni igri ali nalogi, pri čemer je posebna pozornost namenjena situacijam, v katerih se naloga/igra nenadoma spremeni ali pa se uvede nov element in se mu mora otrok uspešno prilagoditi. Da bi opazili prve potencialno opozorilne znake, spremljamo, ali se lahko otrok uspešno udeležuje dejavnosti, ki niso strogo načrtovane in/ali strukturirane.

B2) Očesni stik med skupno dejavnostjo

Ta kategorija meri pogostost in način, kako otrok med skupno dejavnostjo vzpostavi očesni stik z vzgojiteljem ali drugim otrokom. To je naravno vedenje, ki ga otroci uporabljajo za namene komunikacije in pragmatičnosti. Če se otrok vedno znova, redko ali samo včasih izogiba očesnemu stiku ali ga ne išče in/ali se ne odziva nanj, lahko govorimo o prvih potencialno opozorilnih znakih. Sem sodi tudi pomanjkanje pozornosti za obraze drugih ljudi ali če otrok med sodelovalno igro bistveno več pozornosti namenja podrobnostim v ozadju kot pa drugim ljudem.

B3) Skupna pozornost

Ta kategorija meri, koliko se pozornost otroka in vzgojitelja_ice med igro ali skupno nalogo »sinhronizira«. Na primer če vzgojitelj_ica vzbudi otrokovo pozornost v zvezi z igračo, da bi se skupaj igrala, bo otrok pogledal igračo in vzgojitelja najverjetneje povabil k skupni igri. Nasprotno pa lahko o prvih potencialno opozorilnih znakih govorimo takrat, ko ima otrok težave pri uglasčevanju svoje pozornosti z vzgojiteljem_ico in/ali manj pogosto komunicira z drugimi med skupnimi nalogami in igrami, tako verbalno kot neverbalno.

B4) Stopnja pozornosti do vedenjskih sankcij vzgojitelja_ice

Ta kategorija meri, koliko otrok zaznava situaciji primerna dejanja in/ali kretnje vzgojitelja_ice ter se jih zaveda in se nanje ustrezno odziva. Podobno kot pri A4 pri tej kategoriji opazujemo, koliko pozornosti otrok namenja vedenju vzgojitelja_ice, ki se nanaša na vključevanje v skupne igre in naloge, ter koliko pozornosti namenja odzivom in vrednotenju vzgojitelja_ice glede svojega vedenja. Kot potencialno opozorilno lahko ocenimo situacijo, ko otrok zgreši celoten pomen dejanja, igre ali naloge oziroma ne razume implicitnih navodil in/ali ne doseže zelenega rezultata po večkratnem spodbujanju, dajanju navodil in motiviranju.

Čustva

C1) Medsebojno uravnavanje čustvenega stanja

Ta kategorija meri, kako otrok in vzgojitelj_ica medsebojno prilagodita svoja čustvena stanja. Opazujemo, ali otrok prilagaja svoja čustva čustvom vzgojitelja/-ice. Pozornost usmerimo na to, ali se otrok odzove z veseljem na veselje vzgojitelja_ice in/ali lahko svoje veselje prilagodi, če vzgojitelj pozneje pokaže komaj opazne znake nezadovoljstva. Pravzaprav otrok in pomembna odrasla oseba običajno nenehno prilagajata svoja čustvena stanja in se tako odzivata drug na drugega na spontan, tekoč in dinamičen način.

C2) Vzajemni očesni stik

Ta kategorija meri pogostost vzpostavljanja očesnega stika med otrokom in vzgojiteljem_ico zunaj z nalogami povezanega konteksta. Otroci v komunikacijski funkciji pogosto in spontano vzpostavljajo očesni stik z vzgojitelji_cami ali drugimi otroki in odraslimi, tudi zunaj situacij, povezanih z igrami in nalogami. Prvi potencialno opozorilni znak je, če je otrok videti nezainteresiran za srečanje s pogledom druge osebe ali komunikacijo z očesnim stikom in/ali se celo zdi, da se je izogiba.

C3) Čustveni izrazi na obrazu

Ta kategorija meri, koliko otrok spontano imitira mimiko svojih vzgojiteljev_ic ali se odziva nanjo. V tem sklopu tudi opazujemo, kako se izraz na obrazu otroka (na primer nasmeh, smeh, mrščenje, presenečenje) ujema z izrazom vzgojitelja_ice in kako se otrokov izraz na obrazu spremeni v neposrednem odzivu na izraz vzgojitelja_ice. Namesto da bi opazovali splošno čustveno stanje kot pri C1, opazujemo, kako se izraz na obrazu otroka (na primer nasmeh, smeh, namrščenost, presenečenje) ujema z izrazom vzgojitelja_ice in kako se otrokov izraz na obrazu spremeni kot neposreden odziv na tisto, kar je izrazil vzgojitelj_ica. Prvi potencialno opozorilni znak je, če se otroci ne zavedajo pomena izraza na obrazu vzgojitelja_ice in tega, kako bi se morali čustveno odzvati nanj.

C4) Stopnja pozornosti do čustvene sankcije vzgojitelja_ice

Ta kategorija meri, koliko je otrok na splošno pozoren na čustvene »prošnje« vzgojitelja_ice. Prvi potencialno opozorilni znak je, ko se malček manj zanima za čustveno stanje drugih in se zato ne odziva na prošnje, da bi doživel čustva, kadar bi to želeli njegovi vzgojitelji_ice. Na primer ko vzgojitelj ali vzgojiteljica nenehno

poskuša vzbuditi čustvena stanja pri otroku (tj. poskuša vzbuditi navdušenje pri otroku), pa ta niso dosežena, ampak otrok nadaljuje svojo dejavnost.

Uporabnost opazovalne sheme NEMO

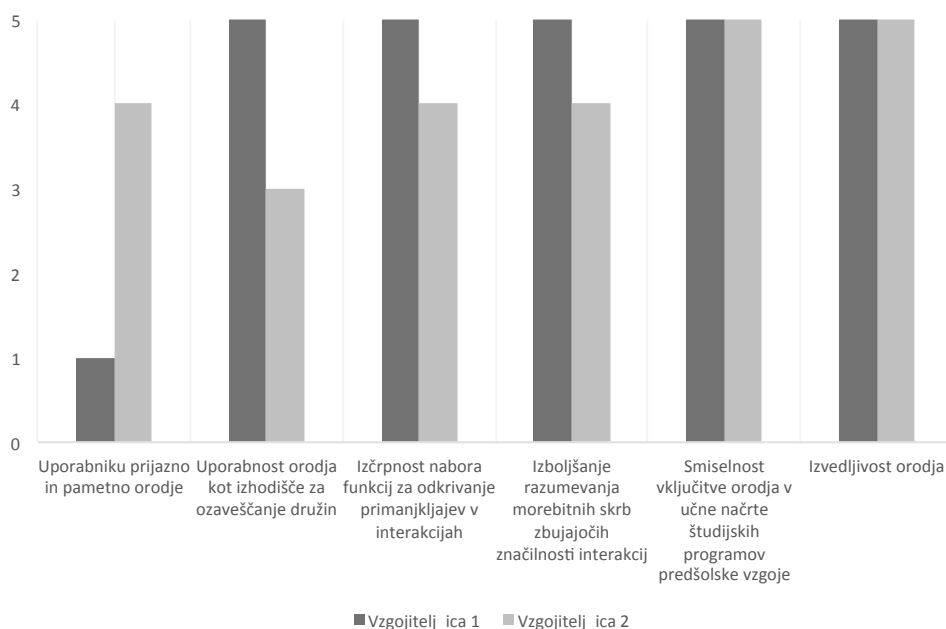
Ko je bila končna različica opazovalne sheme z vsemi opisi in razlago pripravljena (v angleškem jeziku), je bila prevedena v slovenščino, grščino, španščino, švedščino in italijanščino. Nato je sledilo pilotno preizkušanje v vsaki izmed držav (usposabljanje strokovnih delavcev_vk in njihova uporaba opazovalne sheme v praksi). Kot del preizkušanja so strokovni delavci_ke opravili tudi končno evalvacijo sheme, rezultate za Slovenijo predstavljamo v nadaljevanju.

Vzgojitelj_i_ce so po zadnji izvedbi opazovanja izpolnili končno evalvacijo, kjer so opazovalno orodje NEMO ovrednotili kvantitativno (glej Sliko 1) in kvalitativno. Izpolnila sta jo dva od treh udeležencev_k.

Vzgojitelj in vzgojiteljica sta poročala, da je orodje popolnoma izvedljivo in da ga je mogoče vključiti v programe izobraževanja vzgojiteljev_ic. En_a vzgojitelj_ica je dal nekoliko nižje ocene glede izboljšanja razumevanja morebitnih pomanjkljivih značilnosti interakcije in izčrpnosti nabora funkcij za odkrivanje teh značilnosti. Orodje se zdi srednje uporabno pri komunikaciji z družinami in za njihovo ozaveščanje. Oba_e udeleženca_ki sta dala nižjo oceno glede tega, ali je orodje uporabniku prijazno in pametno.

Kvalitativna analiza odgovorov je pokazala, da orodje:

- zagotavlja razumevanje primanjkljajev v zgodnjih socialnih interakcijah (npr.: *Lestvica za ocenjevanje je zelo podrobno opisana in je zelo koristna pri opazovanju otroka. Tako je lažje spremljati otroka in razumeti vedenje, ki kaže na znake morebitnih prihodnjih motenj. Vzgojiteljem omogoča, da se bolje zavedajo opozorilnih znakov.*);
- zagotavlja izčrpen nabor značilnosti za prepoznavanje morebitnih primanjkljajev v zgodnjih socialnih interakcijah (npr.: *Je dovolj podrobnosti za prepoznavanje morebitnih primanjkljajev. Na začetku se je treba nekoliko poglobiti, pozneje pa je to lažje.*);
- je uporabno (npr.: *Metodologija opazovanja NEMO je uporabna.*);
- je prijazno uporabniku (npr.: *Vse je zelo jasno opredeljeno in z vnositeljem ocen opazovanja v skladu z metodologijo NEMO nisem imel nobenih težav. Vse skupaj je zelo obvladljivo.*);
- je mogoče vključiti v delo v vrtčevskih skupinah (npr.: *Opazovanje otrok imamo v načrtu, zato bi ga bilo enostavno vključiti.*);
- delno uporabno za komuniciranje z družinami in ozaveščanje (npr.: *Na podlagi metodologije opazovanja NEMO bi bila boljše pripravljena na predstavitve svojih opažanj in opozarjanje na morebitne pomanjkljivosti, opažene v otrokovih interakcijah.; Morda za nekatere preveč zapleteno.*).

Slika 1: Odgovori na postavke vprašalnika o končni evalvaciji na lestvici od 1 = Ne preveč do 5 = Izjemno pozitivno

Udeleženca sta dala tudi predlog za izboljšanje tehničnega/izvedbenega dela (da bi se namesto vpisovanja številke ustrezna številka le odključala) in usposabljanja (da bi poleg usposabljanja oziroma ocenjevanja interakcij ob pomoči videoposnetkov to izvedli skupaj z raziskovalci tudi v resnični situaciji, v igralnici).

Zaključki

Opazovalna shema NEMO, ko so jo razvijali na Univerzi v Bologni, v evropskem projektu NEMO pa smo jo nadgradili in preizkusili raziskovalci iz petih držav, je namenjena usposabljanju strokovnih delavcev vk v vrtcih za opazovanje zgodnjih socialnih interakcij in s tem odkrivanje morebitnih primanjkljajev v teh interakcijah ter ustrezno spremljanje otrok. Vzgojiteljem icam pomaga prepoznati prve potencialno opozorilne znake pri otrocih, in sicer tako, da opazujejo njihovo vedenje med interakcijami. Netipična interakcija oziroma interakcija, v kateri so določena vedenja odsotna, je lahko opozorilni znak, zato je pomembno, da jo zaznamo čim bolj zgodaj. Opazovalna shema je lahko v pomoč pri prepoznavanju in spremljanju otrok, katerih socialne interakcije morda kažejo na MAS. Orodje je sestavljeno iz 12 kategorij, ki so razdeljene v tri osnovne dimenzije: senzomotorično, vedenjsko in čustveno dimenzijo.

Pilotno preizkušanje opazovalne metodologije v slovenskem vrtcu je pokazalo, da je shema izvedljiva, razumljiva, obvladljiva, koristna in uporabna za strokovne delavce, ki jim pomaga strukturirati opazovanje otrok s posebno pozornostjo na socialne interakcije. Strokovni delavci so ocenili, da jo je mogoče vključiti v njihovo redno delo. Opazovalna metodologija NEMO je torej koristna za usmerjanje opazovanja vzgojiteljev in vzgojiteljic na organiziran način, v manjši meri pa je bila prepoznana kot uporabniku prijazna.

Tudi rezultati pilotnih preizkušanj v drugih državah so dali spodbudne povratne informacije, v nadaljevanju pa bi bilo treba opazovalno shemo preveriti z večjo skupino strokovnih delavcev. Kljub temu lahko rečemo, da je opazovalna shema potencialno uporabna za boljše razumevanje razvojnih motenj in njihovih potencialno opozorilnih znakov v različnih ureditvah predšolske vzgoje po Evropi. Orodje izboljša zgodnje spremljanje otrok z morebitnimi primanjkljaji ter omogoča zgodnji dostop do ustreznih obravnav, kar lahko izboljša kakovost življenja otroka kot tudi njegove družine.

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa Edukacijske raziskave (št. P5-0106), ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Literatura in viri

- American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5., prenovljena izdaja). Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
- Barthélémy, C., Fuentes, J., Howlin, P. in van der Gaag, R. (2019). *People with autism spectrum disorder: identification, understanding, intervention* (3. izdaja). Bruselj: Autism Europe. Dostopno na: https://www.autismeurope.org/wp-content/uploads/2019/09/People-with-Autism-Spectrum-Disorder-Identification-Understanding-Intervention_compressed.pdf.pdf (pridobljeno 23. 8. 2023).
- Centers for Disease Control and Prevention. (2022). *What is autism spectrum disorder?* Dostopno na: <https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/facts.html> (pridobljeno 14. 5. 2023).
- European Commission/EACEA/Eurydice. (2019). *Key data on early childhood education and care in Europe 2019 edition* (Eurydice Report). Luksemburg: Publications Office of the European Union.
- Fuentes, J., Bakare, M., Munir, K., Aguayo, P., Gaddour, N., Öner, Ö. in Mercadante, M. (2012). Autism spectrum disorders. V: J. M. Rey (ur.). *IACAPAP e-textbook of child and adolescent mental health*. Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions, str. 1–35.
- Fusaroli, R. in Paolucci, C. (2011). The external mind: A semiotic model of cognitive integration. *Quaderni di Studi Semiotici*, št. 112/113, str. 3–30.
- Greimas, A. J. (1970). *Du sens. Essais sémiotiques*. Pariz: Editions du Seuil.
- Lee, T. H., Miernicki, M. E. in Telzer, E. H. (2017). Families that fire together smile together: resting state connectome similarity and daily emotional synchrony in parent-child dyads. *Neuroimage*, št. 152, str. 31–37.

- Lord, C., Rutter, M. in Le Couteur, A. (1994). Autism diagnostic interview-revised: a revised version of a diagnostic interview for caregivers of individuals with possible pervasive developmental disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 24, št. 5, str. 659–685.
- Lord, C., Rutter, M., DiLavore, P. C., Risi, S., Gotham, K., in Bishop, S. (2012). *Autism Diagnostic Observation Schedule, Second Edition*. Torrance, CA: Western Psychological Services.
- Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (ur.). (2004). *Razvojna psihologija* (1. izd.). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Messinger, D. in Fogel, A. (2007). The interactive development of social smiling. *Advances in Child Development and Behavior*, št. 35, str. 327–366.
- Nielsena, J. B. in Holckb, U. (2020). Synchronicity in improvisational music therapy – developing an intersubjective field with a child with autism spectrum disorder. *Nordic Journal of Music Therapy*, 29, št. 2, str. 112–131.
- Paolucci, C. (2012). Per una concezione strutturale della cognizione: semiotica e scienze cognitive tra embodiment ed estensione della mente. V: M. Graziano, C. Luverà (ur.). *Bioestetica, bioetica, biopolitica. I linguaggi delle scienze cognitive*. Messina: Corisco Editions, str. 245–276.
- Paolucci, C. (2019). Social cognition, mindreading and narratives. A cognitive semiotics perspective on narrative practices from early mindreading to autism spectrum disorders. *Phenomenology and the Cognitive Science*, 18, št. 2, str. 375–400.
- Paolucci, C. (2021). NeMo project's observation methodology for embodied interactions and autism spectrum disorders. *Reti, Saperi, Linguaggi*, 8, št. 2, str. 295–312.
- Paolucci, C., Giorgini, F., Scheda, R., Alessi, F. V. in Diciotti, S. (2023). Early prediction of autism spectrum disorders through interaction analysis in home videos and explainable artificial intelligence. *Computers in Human Behavior*, 148, št. 107877, str. 1–12.
- Patten, E., Belardi, K., Baranek, G. T., Watson, L. R., Labban, J. D. in Kimbrough Oller, D. (2014). Vocal patterns in infants with autism spectrum disorder: Canonical babbling status and vocalization frequency. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44, št. 10, str. 2413–2428.
- Robins, D. L., Fein, D. in Barton, M. (2009). *Modified checklist for autism in toddlers, revised, with follow-up (M-CHAT-R/F)TM*. Dostopno na: https://drexel.edu/~media/Files/autismInstitute/EDI/M-CHAT-R_Fashx (pridobljeno 14. 5. 2023).
- Siegel, D. J. (1999). *The developing mind: How relationships and the brain interact to shape who we are*. New York: Guilford Press.
- Stone, W. L., McMahon, C. R. in Henderson, L. M. (2008). Use of the screening tool for autism in two-year-olds (STAT) for children under 24 months: An exploratory study. *Autism*, 12, št. 5, str. 557–573.
- Support for children with special educational educational needs (SEN)* (2013). Dostopno na: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=15993&langId=en> (pridobljeno 20. 5. 2025).
- Swinkels, S. H., Dietz, C., van Daalen, E., Kerkhof, I. H., van Engeland, H. in Buitelaar, J. K. (2006). Screening for autistic spectrum in children aged 14 to 15 months. I: the development of the Early Screening of Autistic Traits Questionnaire (ESAT). *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36, str. 723–732.
- Tomasello, M. (1999). *The cultural origins of human cognition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Trevarthen, C. in Daniel, S. (2005). Disorganized rhythm and synchrony: Early signs of autism and Rett syndrome. *Brain and Development*, 27, št. dopolnila 1, str. S25–S34.

- Trevarthen, C. in Hubley, P. (1978). Secondary intersubjectivity: Confidence, confiding, and acts of meaning in the first year. V: J. Lock (ur.). *Action, gesture and symbol*. London: Academic Press, str. 183–229.
- Uradni list RS, št. 101/04. *Merila za akreditacijo visokošolskih zavodov in študijskih programov*. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2004-01-4355/merila-za-akreditacijo-visokosolskih-zavodov-in-studijskih-programov> (pridobljeno 13. 12. 2024).
- van't Hof, M., Tisseur, C., van Berckeleer-Onnes, I., van Nieuwenhuyzen, A., Daniels, A. M., Deen, M., Hoek, H. W. in Ester, W. A. (2021). Age at autism spectrum disorder diagnosis: A systematic review and meta-analysis from 2012 to 2019. *Autism: the International Journal of Research and Practice*, 25, št. 4, str. 862–873.
- Vidmar, M in Veldin, M. (2022). *Projekt NEMO – NEMO opazovalna metodologija: Učno gradivo*. Dostopno na: https://www.pei.si/wp-content/uploads/2022/04/NEMO_opazovalna_metodologija.pdf (pridobljeno 20. 5. 2025).
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami*. (2011). Dostopno na: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO5896> (pridobljeno 20. 9. 2024).
- Zavod RS za šolstvo (2016). *Dopolnitev navodil h kurikulumu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami. Za otroke z avtičnimi motnjami*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Dostopno na: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/Vrtci/DOPOLNITEV_Navodil_h_Kurikulumu_za_vrtce_za_otroke_z_AM.pdf (pridobljeno 15. 5. 2023).
- Zeidan, J., Fombonne, E., Scorah, J., Ibrahim, A., Durkin, M. S., Saxena, S., Yusuf, A., Shih, A. in Elsabbagh, M. (2022). Global prevalence of autism: A systematic review update. *Autism Research*, 15, št. 5, str. 778–790.
- Zwaigenbaum, L., Bauman, M. L., Choueiri, R., Kasari, C., Carter, A., Granpeesheh, D., Mailloux, Z., Roley, S. S., Wagner, S., Fein, D., Pierce, K., Buie, T., Davis, P. A., Newschaffer, C., Robins, D., Wetherby, A., Stone, W. L., Yirmiya, N., Estes, A., Hansen, R. L., McPartland, J. C. in Natowicz, M. R. (2015). Early intervention for children with autism spectrum disorder under 3 years of age: Recommendations for practice and research. *Pediatrics*, 136, št. dopolnila 1, str. S60–S81.

Maša VIDMAR (Educational Research Institute, Slovenia)

Manja VELDIN (Educational Research Institute, Slovenia)

Claudio PAOLUCCI (University of Bologna, Italy)

Gabriele GIAMPIERI (University of Bologna, Italy)

Gaja JAMNIKER KREVEH (High School Center Velenje, Slovenia)

EARLY SOCIAL INTERACTIONS: OBSERVATIONAL TOOL FOR PRESCHOOL TEACHERS

Abstract: In the paper, we present the NEMO observational tool of early social interactions for early childhood and care practitioners. The tool is the result of the European NEMO project. The observational tool was designed using semiotics and is based on the observation of the bodily and pre-linguistic interactions between toddler and caregiver, more specifically on the child's ability of attunement. It was developed to enhance practitioners' sensitivity to the occurrence of potentially alarming signs in early social interactions between infants/toddlers (9-18 months) and adults. This is important, because disorders in social interaction and social communication, in addition to restricted and repetitive patterns of interest and activity, occur in individuals with autism spectrum disorders (ASD) and early diagnosis and intervention is essential for a favourable outcome. In this sense, the NEMO observation tool can help to identify infants/toddlers, where there is a potential need for further monitoring. The observation tool has three dimensions of attunement: sensorimotor (bodily), behavioural and emotional. Each contains detailed but simple descriptions of specific features on a scale of 1 to 8 (higher scores indicate more frequent or more pronounced unusual/unexpected behaviours or difficulties). A pilot implementation in one kindergarten in Ljubljana showed encouraging results - practitioners found the observation tool feasible, understandable, manageable and useful in observing children. They also made suggestions for improvements.

Keywords: early childhood education, autism spectrum disorder, observational tool, early social interactions

Email for correspondence: masa.vidmar@pei.si